

recenzje i omówienia

FRANCISZEK TOMCZAK¹

WSPÓŁCZESNE WYZWANIA ROLNICTWA²

Już pierwsze zdania przedmowy do książki Józefa Stanisława Zegara definiują jej zakres i istotę: jest to podjęcie niezwykle ważnej kwestii wyzwań stojących współcześnie przed rolnictwem, tj. praktycznie pilnej potrzeby zwiększenia produkcji rolnej dla zapewnienia bezpieczeństwa żywnościowego ludności każdego kraju i świata, co jednocześnie oznacza zwiększenie niekorzystnej presji na środowisko naturalne i ogranicza możliwości rozsądnej eksploatacji zasobów rolniczo-przyrodniczych (żywnościowych) w skali całego globu ziemskiego. Jeśli właściwie rozumiemy istotę współczesnego rolnictwa (łącznie z rybołówstwem, myślistwem, zbieractwem itp.) i wyzwań stojących przed obecnym i przyszłym rolnictwem, to widzimy, że określają je potrzeby żywnościowe ludzkości, czyli zapewnienie wyżywienia rosnącej liczbie ludności świata, ochrony od głodu oraz kształtowania warunków fizycznego i umysłowego rozwoju ludzi.

Współczesne procesy informacyjne i globalizacyjne wszelkich form ludzkiej aktywności wskazują na coraz lepsze poznanie i rozumienie potrzeby możliwie racjonalnego użytkowania i wykorzystania zasobów przyrodniczych globu ziemskiego dla wszechstronnego rozwoju ludzi i społeczeństw. Niezależnie od zróżnicowania współczesnych wyzwań rolnictwa, podstawowa i niezmienna jest potrzeba zapewnienia wyżywienia, tj. ochrony od niedoborów żywności jako przyczyny występowania dużych obszarów głodu i niedożywienia na świecie. Cele te realizowane są poprzez zagospodarowanie i uprawę ziemi oraz jej przekształcenia (obok ochrony i racjonalizacji wykorzystania wody, powietrza i zasobów przyrodniczych globu ziemskiego), a także rozsądną eksploatację zasobów rolniczo-przyrodniczych (żywnościowych) w skali świata. Na podstawie doświadczeń historycznych, szczególnie współczesnego etapu rozwoju rolnic-

¹ Autor jest pracownikiem naukowym Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej PIB (e-mail: franciszek.tomczak@ierigz.waw.pl).

² Recenzja książki Józefa Stanisława Zegara: *Współczesne wyzwania rolnictwa*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012, s. 383.

stwa i gospodarki żywnościowej, kształtują się – jak uzasadnia Józef Zegar – nowe wyzwania i udoskonalenia zarówno metod dotyczących tradycyjnego gospodarowania, jak i metod charakterystycznych dla rolnictwa industrialnego lub zasad rozwojowych rolnictwa zrównoważonego.

Recenzowana książka jest nie tyle dziełem ekonomiczno-rolniczym, jakim jest na przykład podręcznik ekonomiki rolnictwa, ile wyśmienitym rozpoznaniem, analizą i interpretacją współczesnych wyzwań, zadań i uwarunkowań rozwojowych rolnictwa, wychodzących daleko poza tradycyjne ujęcia ekonomiczno-rolnicze. Jest to o tyle istotne, iż kształtowane jest tu nowe spojrzenie na ekonomię agrarną, jej zasady praktyczne i teoretyczne, interpretację i metody stosowania tych zasad, zarówno obecnie, jak i w przyszłości. Jest to bowiem podstawowa problematyka gospodarki rolniczo-żywnościowej jako wytwórczości, gospodarowania i realizacji żywnościowych i surowcowych potrzeb społeczeństw światowych i jednoczesnego kształtowania czynników rozwoju społeczno-gospodarczego każdego człowieka, kraju i świata.

Powyższą myśl przewodnią takiej zmiany i ewolucji ekonomii agrarnej i polityki rolnej uzasadnia konieczność niezbędnego przestawienia rozwoju współczesnego rolnictwa, funkcjonującego na przykład według modelu industrialnego, na rozwój zrównoważony. Wynika to z analiz i ocen wskazujących, że na wspólnej drodze rozwoju rolnictwa występują współcześnie nowe uwarunkowania rozwojowe, na przykład procesy globalizacyjne i integracyjne, charakterystyczne szczególnie dla krajów najwyżej rozwiniętych. Uzasadniają one potrzebę określenia realnych zadań polityki agrarnej wobec współczesnych, coraz bardziej niezbędnych i rozwojowych wyzwań, dotyczących obecnych i przyszłych potrzeb rolniczo-żywnościowych i trudności ich zaspokajania. Jest to więc postawienie wobec polskiego i światowego rolnictwa i światowej polityki rolnej nowych ustaleń i celów dotyczących przyszłości, warunków, narzędzi i sposobów dotyczących kształtowania różnorodnych obecnych i przyszłych rozwiązań współczesnego światowego problemu żywnościowego.

Treść książki Józefa S. Zegara zaskakuje swą wszechstronnością, ujęciami merytorycznymi i interpretacją, a także zakresem wiedzy odnoszącej się do współczesnego rolnictwa polskiego i światowego. Dotyczy to także naukowego rozumienia, interpretacji i uogólnień współczesnych doświadczeń światowych, określeń współzależności różnorodnych uwarunkowań i wyzwań rolniczych, a także zasad, kierunków rozwoju i perspektyw gospodarki rolniczo-żywnościowej. Ogranicza to jednocześnie zakres ustaleń merytorycznych i wniosków, dotyczących istotnych dla gospodarki rolniczo-żywnościowej Polski działań określających procesy integracyjne i procesy wyrównawcze współczesnego oraz przyszłego rolnictwa i gospodarki żywnościowej. Odnosi się to także do potrzeby wyraźnego określenia współczesnego stanu rolnictwa i jego przyszłości w skali globalnej, podobnie jak problemów wykształcenia, zdrowia, pracy, mieszkań, swobód politycznych, wolności ekonomicznej itp. Oznacza to niezbędną potrzebę formułowania i rozumienia trudnych światowych problemów rolniczo-żywnościowych, w szczególności zaś przejścia od wszystkiego co w różny sposób działo się w przeszłości ku problemom i roz-

wiązaniom możliwym do sformułowania, przyjęcia i efektywnej realizacji w przyszłości. Określenia o współczesnych wyzwaniach rolnictwa dotyczą bowiem w istocie przyszłości, tj. wyzwań, jakie powstały, powstają obecnie i będą realizowane w przyszłości, z większym lub mniejszym uwzględnieniem doświadczeń czasu obecnego i czasu przeszłego.

Nowe, interesujące, szczególnie ważne z punktu widzenia naukowej i dydaktycznej koncepcji i struktury tej pracy, są rozwiązania w postaci merytorycznych określeń jej rozdziałów i podrozdziałów. Każdy rozdział (paradygmat rolnictwa industrialnego, paradygmat rolnictwa zrównoważonego, ekonomia rolnictwa industrialnego i zrównoważonego, globalne uwarunkowania rozwoju rolnictwa oraz polityka rozwoju zrównoważonego) poprzedzony jest przedmową i merytorycznym wprowadzeniem. Rozdziały i ich merytoryczna treść oraz interesujące i oryginalne sformułowania prezentowane w ramach stanowią autorskie rozwinięcia i interpretację wybranych problemów merytorycznych i rozwiązań dotyczących poszczególnych rozdziałów. Stanowią też wyśmienitą prezentację i interpretację wybranych rolniczo-żywnościowych wyzwań rozwojowych współczesnego świata.

Patrząc z tego punktu widzenia, w powiązaniu z dotychczasową wiedzą i doświadczeniami dotyczącymi rozwoju, roli i znaczenia rolnictwa i realizacji zadań gospodarki rolnej, współcześnie określanymi jako wyzwania, omawianą pracę Józefa Zegara uznać należy przede wszystkim jako udaną próbę sformułowania znaczącego zestawu podstawowych rolniczo-ekonomicznych współczesnych zasad i refleksji merytorycznych ekonomii agrarnej, a praktycznie wyzwań wobec rolnictwa i gospodarki żywnościowej, co podkreśla tytuł książki. Na marginesie, w nawiązaniu do tej wybitnej, aktualnej i przyszłościowej analizy i interpretacji współczesnych wyzwań rolnictwa i ich powiązań z przyszłością, określić można ich wartość merytoryczną. Z tego punktu widzenia analiza treści i interpretacja, dotycząca szczególnego wysiłku autorskiego, jest w takim ujęciu istotną i udaną próbą sformułowania współczesnych wyzwań rolnictwa polskiego i światowego oraz ich przyszłości, jak również zestawienia podstawowych zasad i refleksji merytorycznych, wynikających z tej ważnej, aktualnej i przyszłościowej analizy.

Niniejsze uwagi mają charakter raczej naukowej refleksji i interpretacji określającej współczesne wyzwania rolnictwa oraz ich znaczenie dla kształtowania przyszłości gospodarki rolnej i wyżywienia w Polsce, Europie i na świecie w najbliższych kilku dekadach. Jednocześnie zbyt dalekie „spojrzenie do przodu” w próbach określenia przyszłych wyzwań rolnictwa (np. w miarach stulecia) niezbyt zachęca do określenia dróg rozwoju gospodarki rolniczo-żywnościowej i przewidywania pewnych kierunków i tendencji rozwoju oraz tych zmian w rolnictwie krajowym i światowym, jakich spodziewać się należy w kilku najbliższych dekadach. W ten sposób uwagi niniejsze są nie tyle recenzją odpowiadającą klasycznym zasadom i koncepcji rozprawy naukowej, ile stanowią refleksje czytelnika książki naukowej, głęboko zainteresowanego jej oryginalnym charakterem, analizą i interpretacją współczesnych i kształtujących się na najbliższe dekady wyzwań w stosunku do rolnictwa, gospodarki żywnościowej, polityki

rolnej, rozwoju obszarów wiejskich itp. Ustalenia Józefa S. Zegara noszą cechy charakterystyczne dla gruntownych studiów nad obecnymi i przyszłymi wyzwaniami, tendencjami, zasadami rozwojowymi i aktualnymi wyzwaniami odnoszącymi się do obecnego i przyszłego rozwoju rolnictwa i jego roli w realizacji potrzeb rolniczo-żywnościowych społeczeństwa obecnie i w przyszłości. Sądzić także należy, iż niniejsze uwagi będą wstępem do szerszej dyskusji polskiego środowiska rolniczo-ekonomicznego na temat współczesnych wyzwań i przyszłości rolnictwa polskiego (i co najmniej rolnictwa europejskiego).

Merytoryczna koncepcja pracy, wyrażona celnie w tytule książki jako współczesne wyzwania rolnictwa, oznacza w istocie zasadę rozumienia wyzwań stojących przed rolnictwem, a praktycznie – przed problemem wyżywienia społeczeństw. Podstawę teorii i zasad postępowania oraz rozwoju gospodarki rolniczo-żywnościowej (w tym sensie rozumiemy wyzwania rolnictwa) stanowi postępowanie i analiza tej gospodarki w ujęciu historycznym (przeszłość), analitycznym (stan obecny) i perspektywicznym (przyszłość rolnictwa, a w szczególności gospodarki rolniczo-żywnościowej, zaspokajającej podstawowe potrzeby żywnościowe ludzi). Działają tu współczesne potrzeby, wyzwania stojące przed rolnictwem i ich uwarunkowania, zarówno Polski, jak i Europy oraz świata. Jest to podjęcie – z pełnym zrozumieniem i udokumentowaniem całym swoim doświadczeniem i wiedzą ekonomiczno-rolniczą – ważnej i trudnej próby zdefiniowania współczesnych wyzwań rolnictwa, czyli jego zadań, funkcji, zróżnicowania, różnych uwarunkowań rolniczych dróg rozwojowych, a także potrzeb żywnościowych zarówno w świetle doświadczeń przeszłości, jak i wymagań rolniczo-żywnościowych wobec zmian i tendencji rozwoju gospodarki rolniczo-żywnościowej obecnie i w przyszłości.

Autor odwołuje się w swych rozważaniach do czytelników przygotowanych i rozumiejących zasady i mechanizmy przyrodnicze produkcji rolnej oraz mechanizmy organizacyjno-ekonomiczne (jednostki produkcyjne, organizacja i ekonomika produkcji rolnej, jej przetwórstwa i problemy wyżywienia), a także historyczne zmiany w rozwoju gospodarczym i rolnictwie oraz gospodarce żywnościowej. Dotyczy to szczególnie badań i formułowania teorii rolniczo-żywnościowych i rolniczo-ekonomicznych, a także upowszechnienia wiedzy ekonomiczno-rolniczo-żywnościowej. Istotny jest przy tym nie tylko wystarczający poziom wyżywienia ludzi i jakości tego wyżywienia, ale także roli postępu, równowagi i realizacji celów całej gospodarki żywnościowej jako warunku fizycznego, psychicznego i społecznego rozwoju oraz stabilizacji grup ludzkich i społeczeństw.

Książka została opracowana w wyśmienity sposób, na wysokim poziomie naukowym wiedzy i interpretacji, prezentując przede wszystkim nowe i globalne spojrzenie na rolnictwo i wyżywienie w czasach obecnych i przyszłych, w coraz bardziej skomplikowanych warunkach kształtowania nowej organizacji i technologii rolniczych systemów produkcyjnych i przetwórczych oraz zasad konkurencyjnych produkcji żywności i rosnącego znaczenia rolnictwa w tej produkcji, wystarczającej ilościowo i jakościowo oraz dostępnej ekonomicznie dla konsumentów zarówno w poszczególnych krajach, jak i w skali światowej. Prezent-

wane i rozpatrywane jest tu nowe globalne i niezwykle oryginalne spojrzenie na rolnictwo i wyżywienie, z analizą i interpretacją dokumentowaną argumentacją merytoryczną, bogatą wiedzą i literaturą, oraz szczegółowa analiza wyzwań, jakie stoją przed rolnictwem zarówno współcześnie, jak i w przewidywalnej przyszłości. Współczesne wyzwania, dotyczące rolnictwa i ekonomii gospodarowania zasobami rolniczymi, produkcji, konsumpcji i wyżywienia, stwarzają coraz bardziej znaczącą siłę kształtującą zdrowie i rozwój grup ludzkich i społeczeństw. Z kolei współczesne krajowe i światowe wyzwania wobec rolnictwa, jako sektora gospodarczego, wynikają z potrzeb społeczeństw oczekujących, a praktycznie wymagających możliwie pozytywnego i korzystnego rozwiązania podstawowego obowiązku rolnictwa i gospodarki żywnościowej, tj. zapewnienia, że źródła, zakres i struktura wyżywienia oraz potrzeby żywnościowe ludzi, podlegające przyspieszonej ewolucji, zostaną w miarę możliwości zaspokojone, co jest przecież podstawowym celem, zadaniem i obowiązkiem gospodarki rolniczo-żywnościowej.

Szanse i możliwości żywnościowe (spożycie) oraz zapewnienie wystarczającego i zrównoważonego poziomu wyżywienia zależą od wyboru drogi rozwojowej poszczególnych jednostek i społeczności współczesnego i przyszłego świata. Na tym polega szczególna rola rolnictwa i rolników, producentów środków żywnościowych i produktów (surowców) żywnościowych, transformowanych w żywność konsumowaną przez ludzi, wraz z bieżącymi zmianami w poziomie i strukturze konsumpcji żywnościowej. Stwarza to nowe możliwości rozwojowe oraz ukształtowaną, zrównoważoną drogę rozwoju ludzi (poszczególnych jednostek, współczesnych społeczności ludzkich i przyszłego świata), pod warunkiem – jak się wydaje – że świat nabierze pewnego rozsądku społeczno-politycznego i ekonomicznego. Tym niemniej z pewnym trudem kształtują się i powstają nowe szanse rozwojowe (np. kształtowane w ramach WPR w krajach UE).

W nawiązaniu do podstawowej zasady gospodarki rolniczej, tj. zapewnienia zaspokojenia potrzeb żywnościowych ludzi, oznacza to obowiązek uwolnienia współczesnego świata od obaw głodu, ale także wzmocnienia podstawowych wyzwań żywnościowych świata, na przykład wykluczenie wojen, prześladowań i agresji przy rozwiązywaniu wszelkich konfliktów między różnymi grupami ludzi. Oznacza to potrzebę nowego, współczesnego spojrzenia na istotne cechy i charakter narodów, języków, koloru skóry, wyznawanych religii, poglądów politycznych, miejsca zamieszkania, charakteru pracy, rozwoju rodziny i kształtowanie człowieka wolnego od głodu, ale także politycznego, społecznego lub religijnego ucisku i prześladowań, tj. współczesnej utopii rozwojowej możliwej jednakże do realizacji przez świat coraz lepiej wykształcony, poinformowany, rozumiejący naukę, programy dotyczące przyszłości itp.

Prezentacja, analiza i interpretacja problemów ekonomiczno-rolniczych, w powiązaniu z analizą globalnych tendencji rozwojowych rolnictwa i jego światowych problemów (rozwój i przemiany w rolnictwie, rozwiązywanie światowego problemu żywnościowego), obejmuje jednocześnie interpretację zadań ekonomii agrarnej i jej ewolucji, a także rozwiązań dotyczących poszczególnych krajów i związków międzynarodowych (np. UE), jak też ujęcia globalnego świa-

towych problemów rolnictwa i żywienia, obecnie szczególnie zdeintegrowanego w skali regionalnej (kontynenty) i światowej. Oznacza to potrzebę zrozumienia zasad, warunków i wymagań rozwojowych, a także dynamizacji światowych sił i czynników integracyjnych rolnictwa, gospodarki żywnościowej i żywienia w skali globalnej. Procesy te, także określane jako wyzwania, zostały już wyraźnie zapoczątkowane i włączone we współczesny rozwój społeczno-gospodarczy, w tym dotyczący żywienia, zdrowia i rozwoju fizyczno-intelektualnego ludzi. Powoli rozszerza się funkcjonowanie i dynamizm postępu organizacyjnego i ekonomicznego rolnictwa oraz gospodarki żywnościowej całego świata, traktowanej jako podstawowa potrzeba współczesnego człowieka funkcjonującego w pewnej hierarchii niezbędnych potrzeb. Nowe programy rozwojowe poszczególnych krajów, systemów integracyjnych (np. UE) coraz bardziej nawiązują do tych rozwiązań, ich upowszechnienia, koordynacji, internacjonalizacji, które akceptowane są przez poszczególne państwa, grupy państw, regiony itp. Obecnie także coraz częściej podejmowana jest analiza w ujęciu i modelach przyszłościowych (np. w perspektywie 2050 roku).

Zrozumienie idei i zasad współczesnych wyzwań rolnictwa, w dobie charakteryzującej się dynamizacją procesów integracyjnych i globalizacyjnych, w tym rolnictwa i gospodarki żywnościowej, oznacza dążenie do rozwiązań rolniczo-żywnościowych i środowiskowych w skali całego świata, a nie tylko poszczególnych jednostek (państw) współczesnego podzielonego globu, na przykład krajów i obszarów zależnych. A to wpływa – wobec dynamizacji światowych procesów globalizacyjnych i integracyjnych oraz ich korzystnego oddziaływania na postęp produkcyjny i szanse pozytywnego rozwiązania problemów rolniczo-żywnościowych współczesnego świata – na zmniejszenie jego zróżnicowania i dezintegracji politycznej, społecznej i socjalnej. Zrozumienie i uwzględnienie tych uwarunkowań jest ciągle ograniczone, co wyraża się szczególnie i praktycznie w ich marazmie politycznym i organizacyjnym. Dotyczy to także największych światowych organizacji współpracy i rozwoju (np. ONZ, FAO, WHO i innych), ale także podziału świata na bloki, grupy wrogich państw, poróżnionych partii i innych zróżnicowań oraz sprzeczności prowadzących do konfliktów, wojen, rewolucji, buntów, niszczenia zasobów i potencjału rozwojowego poszczególnych krajów. Tworzy to ograniczenia i trudności zrozumienia współczesnego postępu, integracji, w tym przyspieszenia integracji regionalnej i światowego rozwoju gospodarczego i społecznego oraz procesów wyrównywania rozwoju, współpracy i pokojowego współistnienia możliwie wszystkich różnorodnych i zróżnicowanych społeczności ludzkich całego świata. Jednocześnie wynikają z tego ogromne trudności i ograniczenia współczesnego postępu, integracji i szans ludzi w rozwiązywaniu problemów występujących w skali globalnej (np. problemu żywnościowego, wolności grup narodowych, klas społecznych, różnorodnych religii, grup lokalnych). Chodzi tu przy tym szczególnie o usuwanie sprzeczności i trudności rozwoju gospodarczego, także w rolnictwie, które jest zależne od tych uwarunkowań.

Najślabszym ogniwem współczesnego etapu rozwoju społeczno-gospodarczego świata jest obecnie ciągle niedocenywanie lub niezrozumienie ekonomicz-

nej, intelektualnej, społecznej i politycznej integracji świata, a proces ten, niezależnie od trudności, będzie zapewne kontynuowany i wzmacniany. Jest to współcześnie coraz powszechniejsze myślenie i wołanie o takie koncepcje i praktyki polityczne, ekonomiczne i społeczne, które dotyczą najważniejszych problemów współczesnego świata jako w miarę jednolitego, zintegrowanego obszaru, określającego jego warunki rozwoju i stan społeczno-ekonomiczny.

Podstawowym mechanizmem rozwojowym tych procesów wydaje się być takie kształtowanie intelektualnej, społecznej, politycznej i ekonomicznej integracji świata, które przezwycięży główne historyczne ograniczenia, sprzeczności i trudności możliwie jednolitego i zrównoważonego rozwoju świata obecnie i w przyszłości. Jednocześnie najsilniejszym ogniwem i siłą współczesnych zasad i dróg rozwojowych gospodarki światowej oraz intensyfikacji zasad porozumienia, współpracy i rozwoju stają się procesy społecznej, politycznej, intelektualnej i ekonomicznej światowej integracji, tj. próby przełamania podstawowych sił dezorganizujących gospodarkę światową, określanych jako różnice i sprzeczności narodowe, językowe, rasowe, religijne, polityczne, ekonomiczne, ideologiczne i inne.

Stwarza to jednocześnie przesłanki powszechnego zrozumienia, iż współczesne wyzwania rolnictwa dotyczą przede wszystkim szans i możliwości likwidacji lub ograniczenia, najbardziej zawstydzających obecnie świat, zjawisk nędzy i głodu wielu grup ludzkich. Uznać jednocześnie można, że głównym problemem wynikającym z tych ocen jest brak wzajemnego zrozumienia w systemie: jednostka i rodzina a społeczeństwo (państwo). Świat, jako jednolity system przyrodniczy i społeczny, podlega siłom dezorganizacyjnym i siły te dominują dotąd nad procesami zrozumienia, integracji i współpracy. A żywność i wyżywienie (podobnie jak zdrowie i wolność ludzi) jest w tych warunkach wartością najistotniejszą dla wszystkich mieszkańców ziemi.

Współczesne wyzwania rolnictwa i potencjalne szanse realizacji tych wyzwań (np. rozwiązanie światowego problemu żywnościowego) stają wobec realnych szans realizacji takiej możliwości. Głębokie wczytanie się w ważne interpretacje merytoryczne ustaleń profesora Józefa Zegara, w tym dotyczące paradygmatu rolnictwa industrialnego, rolnictwa zrównoważonego, globalnych uwarunkowań rozwoju rolnictwa oraz polityki rozwoju rolnictwa zrównoważonego, wskazują na nowe, oryginalne, zróżnicowane i obiecujące szanse realizacji takich wyzwań. Sądzić należy, iż współczesne wyzwania dotyczące rolnictwa, wyżywienia, ograniczenia nędzy i głodu, chorób, bezdomności, braku szans nauki, ochrony zdrowia, mieszkań, pracy itp., wcześniej czy później staną się przedmiotem zainteresowania i podjęcia strategii rozwojowych współczesnych narodów, państw i organizacji światowych, na przykład zdumiewająco bezradnych obecnie głównych organizacji – ONZ, FAO i WHO.

Trudności, klęski i bieda, jakie panują na ogromnych obszarach współczesnego świata, są chyba najmocniejszym przykładem świadczącym o ciągłych niedostatkach i brakach systemów definiowania i realizacji takich wyzwań rolnictwa, jak zapewnienie wystarczającej ilości i jakości wyżywienia, opanowania i pełnej eliminacji w skali świata zjawiska głodu, zapewnienia rozwoju i zamoż-

ności rolnictwu i obszarom wiejskim całego świata. Zrozumiałe jest, iż warunkiem takiej współczesnej utopii jest nawoływanie do światowego pokoju, porozumienia, współpracy, inwestycji, rozwoju oświaty, kultury, nauki itp. Należy jednak sądzić, iż ludzie są na tyle świadomi związanych z tym wyzwań, by podjąć w możliwie dużym zakresie odpowiednie zadania realizacyjne. A takie szanse tkwią w zasobach produkcyjnych, kwalifikacjach ludzi i ich dążeniach rozwojowych oraz szansach obniżenia różnic, napięć, sporów i wojen, jakie dezorganizują, ograniczają rozwój lub niszczą współczesny świat i ludzi.

Jednocześnie *Współczesne wyzwania rolnictwa* profesora Józefa S. Zegara są szczególnym przykładem nowego podejścia do rozumienia zasad i mechanizmów rozwojowych gospodarki rolniczo-żywnościowej. Rolnictwo i jego rozwój kształtowane są rzeczywiście przez potrzeby, siły i zasady rozwojowe, określane zarówno jako współczesne wyzwania rolnictwa, jak i całej gospodarki żywnościowej. Również współczesne analizy zasad i mechanizmów rozwoju tej gospodarki wskazują na ich coraz większe zróżnicowanie i bardziej intensywne powiązania między przeszłością rozwojową, stanem obecnym a zasadami i kierunkami rozwoju w przyszłości.

Wymienione wyzwania rolnicze, interpretowane w sensie analizy i rozumienia dróg, sposobów i zasad rozwoju rolnictwa i całej gospodarki żywnościowej, oznaczają w istocie produkcyjne wyzwania żywnościowe i tylko w części – techniczno-przemysłowe (surowce techniczne). Podstawowe znaczenie ma tu istotny charakter przyrodniczy wyżywienia i absolutnie niezbędne w każdym czasie potrzeby żywnościowe człowieka. Z potrzeb tych i przyrodniczej istoty wyżywienia ludzi wynika szczególnie rola – w ujęciu Autora – wyzwań dotyczących rolnictwa i całej gospodarki żywnościowej. Kształtowana w ten sposób gospodarka i przemysł żywnościowy znajdują uzasadnienie swej szczególnej roli i drogi rozwojowej w rolnictwie o tak ważnym znaczeniu dla ludzi, tj. jako wyżywienia oznaczającego warunki życia, zdrowia człowieka, rozwoju, wszelkiej aktywności, działań itp.

Taki tok rozumowania Autora *Współczesnych wyzwań rolnictwa* jest szczególnie ważny i interesujący z punktu widzenia rozumienia zasad i wymagań produkcji rolniczej i jej istoty jako towaru rolniczego, surowca lub produktu konsumpcyjnego. Rolnictwo, podstawowy producent żywności, odpowiada za przeżycie człowieka i jego zdrowie. Tym samym produkcja rolnicza i jej najistotniejsza rola, tj. wyżywienie ludzi, jest warunkiem spełniania różnorodnych funkcji, jakie wykonuje każdy człowiek i każde społeczeństwo w kształtowaniu stanu i rozwoju świata.

Współczesna ekonomia agrarna (praktycznie rolniczo-żywnościowa) realizuje dwa podstawowe cele: po pierwsze – rolnicze (produkcja rolnicza, czyli wytwarzanie jadalnych produktów żywnościowych i surowców dla przetwórstwa żywnościowego), i po drugie – wyżywieniowe (przetwarzanie surowców żywnościowych, produkcja oraz zaopatrzenie w żywność). Ekonomia agrarna zajmuje się głównie grupą celów rolniczych, natomiast gospodarka żywnościowa, z punktu widzenia konsumenta, realizuje cele wyżywienia, co jest podstawowym zadaniem, biznesem i rezultatem materialnym i społecznym – współcze-

snymi wyzwaniem rolnictwa. W tym łańcuchu rolniczo-żywnościowym ekonomia agrarna (wytwarzanie głównie surowców żywnościowych) i gospodarka żywnościowa tworzą kompleks produkcji żywności i jej wykorzystania. W tym sensie jest to pierwszoplanowy, istotny segment gospodarki i funkcjonowania każdej społeczności (np. państwa).

Podstawowe znaczenie w określeniu wyzwań i zasad rozwoju rolnictwa mają relacje i zależności rolnictwa od ogólnego rozwoju gospodarczego, sytuacji kraju, współpracy międzynarodowej i światowych rozwiązań zapewniających funkcjonowanie i rozwój całego systemu ekonomicznego świata i poszczególnych krajów. W naszym przypadku podkreślamy szczególnie znaczenie współczesnych wyzwań rolniczych, z jednoczesnym rozumieniem zasady trwałego występowania ich zróżnicowania, z którymi będziemy mieli do czynienia w bliższej i dalszej przyszłości. Jednocześnie głównym problemem wynikającym z tych analiz i ocen jest brak pełnego wzajemnego zrozumienia w łańcuchu: jednostka ludzka i rodzina a społeczeństwo (państwo). Świat, jako jednolity system przyrodniczy i społeczny, podlega siłom dezorganizacyjnym i siły te dominują, jak się wydaje, nad procesami zrozumienia, integracji i współpracy. A żywność i wyżywienie (podobnie jak zdrowie i wolność ludzi) jest w tym rozumieniu wartością najistotniejszą dla mieszkańców Ziemi. Współczesne wyzwania rolnictwa i potencjalne szanse realizacji wyzwań, jak na przykład rozwiązanie światowego problemu żywnościowego, staje w zasięgu szans realizacji takiej możliwości. Głębokie wczytanie się w ważne intencje merytoryczne sformułowane przez Autora, w tym dotyczące paradygmatu rolnictwa industrialnego i rolnictwa zrównoważonego i ich ekonomiki, globalnych uwarunkowań rozwoju rolnictwa oraz polityki rozwoju zrównoważonego, są głównymi problemami dotyczącymi współczesnych wyzwań rolniczych i żywnościowych.

Podstawowe zasady organizacji i funkcjonowania gospodarki światowej decydują o przyspieszeniu procesów integracyjnych, tj. włączenia rolnictwa (w Polsce rodzinnego, znajdującego się na relatywnie niskim poziomie produkcyjno-strukturalnym) do całego systemu gospodarczego kraju. Wynika to zarówno z naturalnych, przyrodniczo-rolniczych i żywnościowych potrzeb społecznych oraz przyrodniczych, ekonomicznych i społecznych uwarunkowań rozwoju i przemian rolnictwa, jak i z podobnych uwarunkowań i znaczenia całego sektora rolniczego i gospodarki żywnościowej.

Dominacja wiedzy i rozwiązań ekonomicznych, finansowych, historycznych i innych nad wiedzą i rozwiązaniami przyrodniczymi i rolniczo-przyrodniczymi jest jedną z najważniejszych zasad gospodarowania zasobami rolniczymi. Dla Polski i Europy jest to szczególnie ważny punkt widzenia. Oznacza zasadę włączania rolnictwa (ekonomii agrarnej) do całej gospodarki i nauki ekonomii oraz gospodarowania praktycznego w zakresie rolnictwa i gospodarki żywnościowej (a także dotyczącej obszarów rolniczych i wiejskich).

Szczególnego znaczenia nabiera obecnie rozwinięcie analizy przyczyn i ich interpretacji merytorycznej kształtowania się nowej sytuacji rolniczo-żywnościowej świata – świat w ujęciu globalnym jest coraz bardziej zintegrowany i coraz lepiej poinformowany (np. komunikacja, infrastruktura informacyjna, języki, or-

ganizacje światowe). Z tych procesów rozwojowych i ich ewolucji wynika zmniejszenie skali znaczenia i wpływu największej w historii świata organizacji grup ludzkich, społeczeństw, plemion, narodów, państw, walczących wzajemnie m. in. o ziemię, wodę, przestrzeń życiową i wyżywienie, kształtujących się w ostatnich stuleciach w podstawowe formy państw, najczęściej narodowych. Było to kształtowanie drogi rozwoju i organizacji społeczeństw, a jednocześnie największej klęski ludzkości w ujęciu historycznym, tzn. podziału na państwa narodowe i pojawienie się sił walki (w tym różnorodne wojny) między grupami i organizacjami ludzkimi w całej ich dotychczasowej historii. Dopiero współcześnie, przy obecnym poziomie rozwoju gospodarczego, wiedzy, łączności, zrozumieniu świata, powoli i z trudem kształtują się idee jedności i współzależności świata jako zorganizowanego systemu społecznego, politycznego i gospodarczego (np. w założeniach i programach światowych organizacji społecznych, ekonomicznych i politycznych) oraz coraz szersze jest rozumienie priorytetów myślenia globalnego nad myśleniem regionalnym, narodowym, językowym, religijnym czy politycznym.

Kilka szczególnie ważnych problemów o ogólniejszym charakterze jest przedmiotem analizy tej pracy. Dotyczy to na przykład teorii ekonomicznej i upowszechniającego się przekonania o nadrzędnej roli systemu ekonomicznego (teorii ekonomii) w triadzie: system gospodarczy – system społeczny – system ekologiczny, co oznacza szczególne wyzwania dla teorii ekonomicznych, w tym w rolnictwie i gospodarce rolniczo-żywnościowej, jako wyzwania do zastępowania imperatywu wzrostu gospodarczego, podstawy obecnej teorii ekonomicznej, przez imperatyw trwałości globalnego ekosystemu [s. 341]. Podobne znaczenie odgrywa zasada suwerenności producenta i konsumenta, efekty zewnętrzne i kryteria produktywności gospodarki rolniczo-żywnościowej i wiejskiej.

Specyficzny charakter produkcji rolniczo-żywnościowej jest też najistotniejszym źródłem współczesnych wyzwań w stosunku do rolnictwa. Jest nim sygnalizowany problem wyżywienia świata, znaczenia żywności dla fizycznego, psychicznego i społecznego rozwoju człowieka jako istoty biologicznej i społecznej. Środowiska rolnicze i rolniczo-ekonomiczne, społeczne, kulturalne itp. powinny coraz mocniej akcentować szczególną, oryginalną i niezastępowalną rolę rolnictwa i gospodarki żywnościowej w rozwoju fizycznym i psychicznym ludzi, zasad człowieczeństwa, kultury, postępu i rozwoju ludzi i społeczności zaopatrzonych w niezbędną i dobrą żywność. Szkoda, że polscy autorzy, także w tym przypadku tak słabo akcentują wymagania dotyczące normalnych ludzkich potrzeb żywnościowych i ich zaspokojenia jako niezastępowalnych dla fizycznego i społecznego rozwoju ludzi, rodzin i społeczeństw ludzkich.

Jednym ze źródeł tych sytuacji jest nierównowaga społeczno-polityczna i militarna świata, dominacja mocarstw światowych oraz zagrożenie dla podstawowych praw ludzkich (np. wolności, wyżywienia, zdrowia, dobrego środowiska, wiedzy, kultury). Z tego wyrastają, jak wykazuje dawna i współczesna historia, różnorodne doświadczenia, w tym niektóre, szczególnie ważne w obecnym okresie rozwoju świata – wojny, rewolucje, ludobójstwo, zniszczenia, straty ma-

terialne itp. Wskazują one, na przykładzie rolnictwa i wyżywienia, iż ludzkość znajduje się na drodze rozwojowej pełnej trudności, przeszkód, walk, zniszczeń i opóźnień rozwoju.

Rolnictwo, wyżywienie, walka z tragedią głodu i niedożywienia może być szczególnym hasłem zjednoczenia i wspólnoty ludzi całego świata w poszukiwaniu i realizacji rozwiązań zapewniających światowe potrzeby żywnościowe i zdrowotne. Współczesny świat powinien wykazać swą mądrość przynajmniej w zakresie dwu drastycznych współczesnych problemów: zaprzestania krwawych wojen między państwami z jednej strony i rozwiązania problemu żywnościowego świata, tj. likwidacji głodu, z drugiej strony.

W tym zakresie mieści się także zrozumienie wyzwań rolniczych, określających zadania i dążenia do osiągnięcia, w ramach zarządzania i racjonalizacji, lepszej organizacji świata (np. zarządzania planetarnego), podlegających ciągłym wpływom i zmianom, oraz niezrównoważonej współczesnej organizacji świata produkcyjnego, ekonomicznego i politycznego, podzielonego i skłóconego ze względu na różne problemy społeczno-polityczne (np. podziały na narody, kraje, rasy, języki, religie), poziom rozwoju społeczno-gospodarczego czy też wielki destrukcyjny wpływ przeszłości i historii politycznej, gospodarczej itp. na współczesny rozwój krajów i świata.

Jak łatwo zauważyć, ogromne jest bogactwo problemów, myśli, różnorodnych propozycji i ich uzasadnień, dotyczących przeszłości (źródeł współczesnych, najistotniejszych wyzwań rolnictwa), oraz szczególnie interesująco i kompetentnie rozwiniętych i interpretowanych wyzwań rolniczych dotyczących przyszłości. Spośród pytań, problemów współczesnych i wyzwań stojących przed rolnictwem, z natury rzeczy odnoszących się do przeszłości, sformułować można zarys koncepcji rozwojowej rolnictwa proponowanej przez Autora. Jest to zestaw szczególnych ocen, myśli, propozycji i zadań, przechodzących od analizy przeszłości do prób zrozumienia, opisu i interpretacji wyzwań rozwoju rolnictwa w przyszłości. Autor tego dzieła, profesor Józef Zegar, jest dobrze przygotowany do realizacji takiego zadania.

Dla przykładu, tylko zestaw problemów i pytań dotyczących polityki rozwoju rolnictwa zrównoważonego (rozdział V) obejmuje: analizę potrzeby polityki rozwoju rolnictwa zrównoważonego i kształtowania na tej podstawie wizji przyszłego rolnictwa, określenie nowych celów polityki rolnej na obecnym etapie rozwoju kraju i zdecydowanego kursu na rolnictwo zrównoważone, określenie miejsca rolników i rolnictwa w strukturze społecznej i ekonomicznej kraju, analizę sił motorycznych rozwoju rolnictwa i realizacji jego interesów, internalizację efektów zewnętrznych, rolę rolniczych dóbr publicznych, alokacji i efektywności produkcji, znaczenia żywotnego charakteru obszarów wiejskich czy też równowagi między systemem ekonomicznym i ekologicznym rolnictwa.

Niezwykle ważne dla przyszłości i rozwoju gospodarki rolniczo-żywnościowej są jej analizy ekonomiczne oraz rachunki cen i opłacalności dla kształtowania zasad racjonalnego i efektywnego funkcjonowania i równowagi rozwojowej podstawowej jednostki produkcyjnej – gospodarstwa rolnego. Istotą tego rozumowania jest poszukiwanie trafnego rozwiązania problemu odmienności dwu

najistotniejszych celów dotyczących funkcjonowania gospodarstw rolniczych – celów ekonomicznych i ekologicznych, w swej istocie zasadniczo odmiennych. Rolnictwo pełni bowiem jednocześnie funkcję producenta żywności, odtwarzania i chronienia rolniczych ekosystemów oraz rozwiązywania długofalowych problemów rolniczo-żywnościowych tak istotnych dla funkcjonowania i rozwoju poszczególnych społeczności kraju i Europy.

Za niezwykle ważną część prezentowanego w książce rozumowania Józefa S. Zegara uznać można ustalenia dotyczące nowej ekonomii agrarnej, co zapoczątkował artykuł *Ekonomia wobec kwestii agrarnej* [„Ekonomista” 6/2010]. Potrzeba nowej teorii agrarnej, powiązanej z istotą rolnictwa zrównoważonego na etapie industrialnym rozwoju gospodarki rolniczo-żywnościowej wraz z właściwym dla niego rachunkiem ekonomicznym, wymaga znajomości podstaw teoretycznych nowej ekonomiki rolnictwa (ekonomii agrarnej). W wielu swych pracach Autor podkreśla szczególnie ważne relacje i zależności rozwoju rolnictwa, a praktycznie gospodarki żywnościowej, od ogólnego rozwoju gospodarczego, sytuacji kraju, grup integracyjnych (np. UE) czy współpracy międzynarodowej. Analiza współczesnych wyzwań rolnictwa oznacza także poszukiwanie realnych rozwiązań problemów wyżywienia całego świata i różnych grup ludności. Główne wyzwania obejmują tradycyjne i historyczne wyżywieniowe potrzeby ludzi, a także nowe – zachowanie i ochronę środowiska, przyrody i rolnictwa.

W obecnym okresie rozwoju dyscyplin ekonomiczno-rolniczych kształtowanie się WPR, dyskusje, zróżnicowanie stanowisk i poglądów na stan i przyszłość gospodarki rolniczo-żywnościowej, tempo rozwoju gospodarczego, kierunki kształtowania interesów narodowych, regionalnych itp. stanowią przykłady jedności Europy zarówno politycznej, jak i gospodarczej. Powstanie Unii Europejskiej i jej dotychczasowe doświadczenia, jeśli nie są dotąd w pełni cudem gospodarczym, to są, dla Europy, cudem społeczno-politycznym.

Punktem wyjścia ważnych interpretacji mechanizmów i sił rozwojowych (wyzwań współczesnego rolnictwa) jest odwoływanie się do dominującego w krajach rozwiniętych modelu rolnictwa industrialnego, rozwiązującego w różny sposób tradycyjne problemy kwestii agrarnej w tych krajach. Zjawisko wyczerpywania się zasobów kopalnych, będących podstawą rolnictwa industrialnego, jest źródłem różnic między racjonalnością mikroekonomiczną a racjonalnością społeczną i stanowi o przesłankach kwestionowania modelu rolnictwa industrialnego na rzecz realizacji koncepcji modelu rolnictwa zrównoważonego. Występujące tu mechanizmy rynkowe nie rozwiązują przy tym problemu żywnościowego lub dochodowego, a rodzą nowe problemy (np. produkcyjne i środowiskowe), przenoszone na poziom globalny, i intensyfikują negatywne konsekwencje niezrównoważenia produkcji rolniczej w skali globalnej, co może prowadzić do destrukcji światowego systemu żywnościowego. Ze swej strony podkreślić możemy, iż system gospodarki żywnościowej świata uznać należy za szczególnie istotny z punktu widzenia jego stabilizacji i pewności żywnościowej. Powiedzmy możliwie jasno i wyraźnie: w nawiązaniu do ważnych wyzwań rolniczych współczesnego świata nie ma nic bardziej ważnego niż problem wyżywienia ludzi. Wszystkie inne problemy (np. doty-

czące zdrowia, mieszkań, kształcenia, pracy) mają inny charakter, strukturę i wpływ na życie ludzi w porównaniu z zaopatrzeniem w żywność jako niezbędną, codzienną i trwałą potrzebę, od której zależy bezpośrednio – po prostu – życie i przyszłość ludzi.

Nie możemy przy tym pomijać żadnych współczesnych wyzwań, w tym szczególne wyśmienicie interpretowanych przez Józefa S. Zegara wyzwań rolniczych, jako podstawy gospodarki żywnościowej, tj. istnienia, rozwoju, funkcjonowania i polepszania warunków życia ludności rolniczej i nierolniczej. Mamy tu także do czynienia z podstawowym wyzwaniem współczesnego świata, oznaczającym nie tylko wyżywienie, ale też stały wszechstronny rozwój i równowagę biologiczną czy społeczną. Sądzić należy, iż stała równowaga biologiczna i społeczna, a także potrzeba opanowania dezintegracji społeczności światowych na podstawie językowej, politycznej, społecznej, rasowej, religijnej, rozwojowej i wzajemnej współpracy, kształcenia itp. oznacza raczej utopijną szansę pokoju i wszechstronnej światowej współpracy politycznej i ekonomicznej. W ten sposób wyzwania rolniczo-żywnościowe nie tyle są utopią, ile mogą być podstawą pokoju i współpracy w skali światowej. Wyżywienie, woda, mieszkanie, zdrowie, wykształcenie, nauka i praca należą do najważniejszych i niezbywalnych potrzeb i życzeń każdego człowieka. I nie może to być podważane i niszczone przez innych ludzi.

Interesująca nas ekonomia agrarna i gospodarka żywnościowa oraz ich pozytywny wpływ na współczesny i przyszły rozwój świata nie musi być niezrozumiałą futurologią, ale rolniczo-żywnościową i środowiskową siłą rozwojową świata. Prawdę mówiąc, problemy ludzkości związane m.in. z niedostatkiem żywności, wody, lekarstw, pracy, kształcenia, mieszkań i ochrony zdrowia mają swe źródła w dotychczasowej historycznej drodze rozwoju współczesnego rolnictwa, w tym rolnictwa i zagospodarowania zasobów produkcyjnych ziemi. Oznacza to, iż gospodarka rolniczo-żywnościowa nie jest i nie może być ani krajowa, ani regionalna, ani klasowa czy też narodowa lub państwowa – powinna być gospodarką światową, rozwiązującą problem głodu i wyżywienia ludzi świata. Szkoda, iż nie możemy tego zrozumieć jako ludzka społeczność świata i nie dysponujemy odpowiednią siłą, wsparciem i współdziałaniem dla sformułowania i realizacji takiego właśnie projektu rozwojowego dla świata.

Z tego punktu widzenia znajdujemy się, jak łatwo zauważyć, w trudnej sytuacji wobec potrzebnego uwzględniania lub wykorzystania przyrodniczych i energetycznych zasobów świata, a dominować powinny nie tyle prawa ekonomiczne, ile prawa przyrodnicze. Człowiek i jego wyżywienie oznaczają dominację praw przyrodniczych zgodnie z zasadą, iż pierwotne, podstawowe potrzeby człowieka mają charakter przyrodniczy – człowiek jest dzieckiem przyrody, a nie ekonomii i zysku. Stwarza to potrzebę powstania nowej ekonomii agrarnej oznaczającej przebudowę wyzwań (wizji) rolnictwa i wyżywienia w świecie XXI wieku. W tym sensie wyzwania definiowane przez Autora występują jako słuszne cele określające także wizję i stan polskiego rolnictwa w bieżącym stuleciu. Jak się wydaje, jest to szczególnie refleksja wynikająca ze współczesnych

wyzwań i potrzeb rolniczo-żywnościowych formułowanych w dotychczasowych pracach Autora.

Na marginesie stwierdzić można, iż podstawowy paradoks (problem) ekonomii agrarnej, wyrażający się także w określeniu „współczesne wyzwania rolnictwa”, polega na poszukiwaniu jego celu i drogi rozwoju (środków żywnościowych), charakteryzujących się ciągłymi zmianami, niestabilnością, niemożliwością ustalenia trwałego celu końcowego. Oznacza więc drogę (kierunek) rozwoju i ruchome cele na tej drodze, co określa największe trudności i specyfikę rozwoju rolnictwa i gospodarki żywnościowej w powiązaniu z ekonomiką (racjonalnym gospodarowaniem), szczególnymi potrzebami człowieka (wyżywienie) i przyrodą (środowisko i zasoby rolniczo-przyrodnicze). W procesach wytwarzania produktów rolniczo-żywnościowych występują szczególne wyzwania związane m.in. z ekonomią wyboru produkcji, poziomu nakładów materialnych, finansowych i przemian strukturalnych. Równie ważne wobec wyzwań przyszłości, jak konkluduje Autor, są takie formy działalności, jak produkcyjna obsługa rolnictwa i wewnętrzne powiązania gospodarki rolniczo-żywnościowej.

Ustalić w ten sposób można, iż Józef S. Zegar dokonał pozytywnej próby sformułowania ogólnego zarysu koncepcji rozwojowej rolnictwa w długim okresie, na drodze ku przyszłości i rozwiązywaniu problemów żywnościowych świata. Dla całego świata deficyt żywnościowy staje się szczególnym problemem w zróżnicowanych warunkach związanych z wyżywieniem. Jak łatwo się domyśleć, deficyt żywnościowy jest źródłem wsparcia globalnej polityki rozwoju rolnictwa i całej gospodarki w obecnym okresie. Jednocześnie występują tu szczególne trudności związane z globalną sytuacją (polityką) rozwoju rolnictwa i gospodarki żywnościowej i ich powiązania ze światowymi procesami rozwojowymi i integracyjnymi, często też z utrwalaniem biedy, przy jednoczesnych potrzebach i wymaganiach pozytywnych rozwiązań na współczesnej drodze rozwojowej świata obecnie i w przyszłości.

Jedną z ważnych spraw, wymagających refleksji ze strony polskiego środowiska ekonomiczno-rolniczego, jest nie tylko oryginalność podejścia akceptowana obecnie na całym świecie, tj. umiędzynarodowienie i globalizacja wiedzy rolniczo-ekonomicznej i żywnościowej, ale także najistotniejszych problemów ogólnego rozwoju społeczno-gospodarczego, określanych w nowych realiach rolnictwa, zasadach jego rozwoju i spełniania podstawowych wyzwań w przyszłości. Tym bardziej iż żywność i wyżywienie są i będą podstawową, pierwotną i niezbywalną potrzebą każdego człowieka dla jego funkcji życiowych, rozwoju, intelektu, pracy, reprodukcji itp. i zapewne nic tej zasady nie zmieni.

Równie istotnym problemem współczesnych wyzwań w stosunku do ekonomii rolnictwa, jest kształtowanie sił nowego rozumienia tej dyscypliny, określanej przez Józefa S. Zegara jako nowa ekonomia agrarna. Jest to niezwykle istotny element ewolucji tradycyjnej ekonomii rolnictwa, rozumianej głównie jako system produkcyjno-ekonomiczny rolnictwa, skali produkcji, opłacalności i dynamiki zmian. Potrzeba nowej teorii agrarnej (nowej ekonomii agrarnej) wynika z nowych potrzeb definiowania rolnictwa zrównoważonego oraz z właściwym mu rachunkiem ekonomicznym kształtującym nowe warunki, potrzeby i możli-

wości, a także nowe podstawy teoretyczne ekonomiki rolnictwa (nowej teorii agrarnej – nowej ekonomii agrarnej).

Oryginalność i nowoczesność ujęcia oraz znaczenie problemów rolnictwa dla mieszkańców Polski, Unii Europejskiej i świata usprawiedliwia autora niniejszych uwag, iż refleksji tych nie traktujemy jako recenzji, ale jako pewien, ograniczony zresztą, zestaw refleksji i uwag zaangażowanego czytelnika, zainteresowanego problemem stanu i przyszłości rolnictwa polskiego, funkcjonującego od wielu lat w nauczaniu, badaniach i upowszechnianiu problemów wiedzy rolniczo-ekonomicznej i żywnościowej.

Oznacza to także szczególnie sposób takiego właśnie rozumienia związków i współzależności ekonomicznych, produkcyjnych i zdrowotnych problemów ludzi w porównaniu z konsekwencjami niedożywienia ludzi (ludzkości), jako podstawowej potrzeby i obowiązku współczesnego świata, w powiązaniu z innymi potrzebami, takimi jak: mieszkanie, oświata, opieka zdrowotna, zatrudnienie i godne emerytury. Z tego punktu widzenia najistotniejsze jest coraz bardziej powszechne rozumienie, iż życie i zdrowie ludzi – obecnie i w przyszłości – oznacza humanistyczną optymalizację rozwoju osobistego i samoakceptację ludzi. Nowa ekonomika agrarna, realizująca wyzwania wyżywieniowe świata wraz z odpowiednim rachunkiem ekonomicznym, staje się drogą, jak słusznie argumentuje Józef S. Zegar, sposobem i szansą rozwiązywania współczesnej kwestii agrarnej i żywnościowej. Jest to więc zrozumienie dróg rozwiązywania podstawowego, współczesnego wyzwania rolnictwa, tj. społecznej i produkcyjnej kwestii agrarnej, zwłaszcza w krajach mniej rozwiniętych. Wynika to z tego, iż współczesny świat, szczególnie kraje wysokorozwinięte, osiągają coraz wyższy poziom w realizacji celów rolniczo-żywnościowych, jednocześnie realizując szeroki zakres przyjętych celów nieekonomicznych (np. krajobrazu, stabilizacji przyrodniczej czy uwarunkowań zdrowotnych).

Współczesne wyzwania rolnictwa przynoszą bogaty zestaw ocen, wskazań i konkluzji, co z jednej strony jest ważne dla intensyfikacji aktywności naukowej, interpretacyjnej i doradczej ekonomistów rolnictwa i polityki agrarnej, ale z drugiej utrudnia możliwość ich wyboru i hierarchizacji. Nieco utrudnia też lokalizację miejsca Polski i polskiego rolnictwa w światowej hierarchii rozwojowej gospodarki rolniczo-żywnościowej i w wyborach rozwojowych oraz na drodze przemian rolnictwa w bliższej i dalszej przyszłości.

Omawiane wyzwania rolnictwa, jak z tych ustaleń wynika, kształtowane są przez ogólny poziom rozwoju gospodarczego poszczególnych krajów i potrzeby wynikające ze stanu i tempa, kierunku i poziomu rozwoju gospodarczego, różnorodności, niespójności i przeciwieństw rozwojowych światowej gospodarki, w tym rolnictwa. Zróżnicowanie dotychczasowego stanu i cech rozwojowych rolnictwa kreuje pytanie dotyczące jego stanu docelowego lub określonej, racjonalnej i akceptowanej drogi rozwoju jednoczącego się świata (np. poprzez procesy globalizacyjne, w tym rolnictwa i gospodarki żywnościowej).

Koncepcja problemowa tej pracy, określona jako „współczesne wyzwania rolnictwa”, stwarza pewne wątpliwości wobec wyraźnej współczesnej drogi ewolucji od rolnictwa do gospodarki żywnościowej, tj. realizacji potrzeby

i programu zapewnienia praktycznie samowystarczalności żywnościowej kraju i zapewnienia odpowiednich nakładów i rezultatów produkcyjnych rolnictwa na rzecz współpracy międzynarodowej (w tym handlu rolniczo-żywnościowego) oraz rozwiązywania krajowych, regionalnych, europejskich i światowych problemów żywnościowych. Zgodnie z poglądami i analizami dotyczącymi rolnictwa światowego, rynku rolnego i agrobiznesu, najistotniejsze w tym względzie jest działanie ekonomicznego mechanizmu rozwoju i zmian strukturalnych i społecznych w systemie rolniczym każdego kraju i kontynentu. Występujący tu mechanizm zmian struktur gospodarczych (produkcyjnych) rolnictwa kształtowany jest przez mechanizmy i siły rozwojowe rolnictwa jako działu gospodarki narodowej oraz siły rozwojowe rolnictwa rodzinnego, farmerskiego i wielkotowarowego.

Wśród omawianych wyżej współczesnych wyzwań rolnictwa zwracają uwagę analizy dotyczące różnych obszarów geograficznych i politycznych, w tym Europy. Autor w ograniczonym zakresie rozwija dyskusję związaną z dotychczasowym zróżnicowaniem historycznego i geograficznego obszaru Europy, a także dysproporcjami rozwojowymi i trudną historią polityczną. Wobec trudności współpracy, porozumienia i możliwie głębokiej integracji w ramach Europy można określić występujące tu zróżnicowania gospodarki rolniczo-żywnościowej zarówno pod względem historycznym, jak i ekonomicznym. Jeśli chodzi o gospodarkę rolniczo-żywnościową, to rozwiązania Unii Europejskiej wskazują na trudności integracji europejskiej, jako współczesnego wyzwania w polityce i w gospodarce, przy czym, mimo poważnego dorobku praktycznego i teoretycznego związanego z tworzeniem i rozwojem Unii Europejskiej, nie jest dotąd jasny model przyszłości tej gospodarki wobec państw narodowych i ich uwarunkowań rozwojowych, a praktycznie ograniczeń rozwojowych.

Ważną częścią ocen dużego zestawu współczesnych wyzwań rolniczych jest interesująca i w pełni pozytywna ocena WPR. Jej istotą jest oryginalność podejścia autorskiego. Ma to być realizacja jego roli jako podstawowego źródła wyżywienia współczesnego świata, tj. wszystkich jego mieszkańców, na poziomie zaspokajającym potrzeby człowieka i zapewniającym zdrowie i szansę normalnego funkcjonowania, w tym produkcyjnego, we współczesnym świecie i rozwoju gospodarczym.

Józef S. Zegar definiuje współczesne wyzwania rolnictwa, ich prezentację i interpretację, włączającą rolnictwo poszczególnych krajów, w tym Polski, w system całej gospodarki krajowej i ugrupowań gospodarczych (w naszym przypadku UE). Książka jest ukierunkowana, co prawda, do czytelnika przygotowanego w zakresie problemów rolnych, żywnościowych i wiejskich na poziomie naukowym, tym niemniej ich zrozumienie i interpretacja może być przystępna także dla czytelnika rozumiejącego i obeznanego z problemami rolniczo-ekonomicznymi i rozwojem obszarów wiejskich współczesnej Polski. Ekonomiści, organizatorzy rolnictwa i pracownicy jego obsługi produkcyjnej i przemysłu żywnościowego, wykształceni rolnicy, służby rolne, politycy zajmujący się rolnictwem, pracownicy sektora rolnego, administracji i jednostek rolniczo-żywnościowych, szczególnie pracownicy i służby doradztwa, obsługi rolnictwa

i całej gospodarki żywnościowej z wyższym wykształceniem powinni zainteresować się i dobrze przemyśleć omawianą książkę.

Merytoryczny charakter tej pracy, jej metodologia, interpretacja ekonomiczno-rolnicza, wiedza i analiza, dotycząca wyzwań rozwoju, stanu obecnego i przyszłości rolnictwa, ma szczególny charakter naukowy opisu, interpretacji i analizy mechanizmów rozwojowych, ale także oryginalny sposób prezentacji i interpretacji problemów, co oznacza wprowadzenie na polski rynek książki z nowym zakresem wiedzy o rolnictwie i prawidłowościach jego rozwoju oraz potrzebę dalszej kontynuacji tych badań. W tym także sensie jest to ważna książka dla kształcenia rolniczo-ekonomicznego, rozumienia ekonomicznych i światowych procesów oraz uwarunkowań tego rozwoju, interpretacji i refleksji (ocen) dla Polski i problemów rolników i służby rolnej, zarówno obecnie, jak i w przyszłości.